

Міністерство освіти і науки України

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

ПОТАПОВА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 796.015.1 : 796.015.6 : 796.853.3 (043.3)

**ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ
РУХЛИВИХ ІГОР У ПІДВИЩЕННІ ФІЗИЧНОГО СТАНУ ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ**

24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання
різних груп населення

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з фізичного виховання та спорту

Дніпро – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Запорізькому національному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник доктор біологічних наук, професор **Маліков Микола Васильович**, Запорізький національний університет, декан факультету фізичного виховання, здоров'я та туризму.

Офіційні опоненти: доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор **Круцевич Тетяна Юріївна**, Національний університет фізичного виховання і спорту України, завідувач кафедри теорії і методики фізичного виховання;

доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор **Козіна Жаннета Леонідівна**, Харківській національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, завідувач кафедри олімпійського і професійного спорту, спортивних ігор та туризму.

Захист відбудеться «27» вересня 2021 р. о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.881.01 Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту (49094, Дніпро, вул. Набережна Перемоги, 10).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту (49094, Дніпро, вул. Володимира Великого, 2 А).

Автореферат розіслано «26» серпня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. О. Мітова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Становлення України як самостійної й незалежної держави характеризується суперечливістю економічних та політичних процесів. Соціальна напруга негативно позначилась на становищі молоді в суспільстві, діяльності закладів освіти і позашкільних установ (спортивних секцій, організацій дитячої творчості та ін.), побутовому оточенні, тобто на сферах виховання, розвитку й формуванні особистості дитини (Л.М. Вольнова, 2014; М.С. Микитенко, 2014; Н.І. Коцур, С.В. Куріленко, 2016; Д. Костюк, В. Костюк, 2018; В.В. Чорна, 2021).

Наслідком цього стала соціальна дезадаптація, дефіцит мотивації на здоровий спосіб життя, що у свою чергу призвели до різкого зниження фізичного та психічного здоров'я дітей та виникнення певних негативних відхилень у поведінці дітей різного віку та статі, особливо молодшого шкільного віку (А.М. Самойлов, 2017; К.О. Ющенко, 2018; Р.В. Козубовський, О.В. Шелевер, 2019; О.О. Мішкулінець, 2020; J. Worroll, P. Houghton, 2020).

Доведено, що негативні зміни в поведінці дітей призводять до порушень стану їх фізичного здоров'я (розлади нервової системи, порушення роботи опорно-рухового апарату та постави, слабкий розвиток м'язів тулуба та кінцівок, хронічні захворювання дихальної та серцево-судинної систем та ін. (К. Barnicot et al., 2011; К. Constable, 2014; В.К. Козакевич, О.Б. Козакевич, 2014; О.Ю. Ажиппо, М.А. Мамешина, І.П. Масляк, 2016; Р.О. Моїсеєнко, О.О. Дудіна, Н.Г. Гойда, 2017; Т.Є. Христова, 2018).

На думку більшості фахівців важливу роль у корекції девіантної поведінки молодших школярів мають не лише педагогічні засоби (бесіди, класні часи, діагностика та корекція психологом, соціальним працівником, робота з батьками та ін.), які пасивно виправляють наслідки порушення поведінки, а також засоби фізичного виховання, які спрямовані на покращення як фізичного так і психічного стану дітей (J. Bustros et al., 2010; Ю.Б. Кан, 2014; Т.Є. Христова, 2018; Н.Я. Бондарчук, В.Д. Чернов, 2019; Н. Пангелова, В. Рубан, 2019; Н.В. Шеремета, Л.В. Окулова, 2019).

Водночас фахівці у галузі фізичного виховання відмічають необхідність подальшого вдосконалення системи фізичного виховання молодших школярів у зв'язку з постійно зростаючим негативним впливом на організм, що розвивається, сучасних соціальних, економічних та екологічних умов життя (Т.Ю. Круцевич, 2012; 2017; Н.В. Москаленко, 2014; Zh.L. Kozina et al., 2018; О.С. Полівеса, О.М. Ненько, 2019; Т.Г. Омельченко, 2019; О.Ю. Дикий, 2019).

Аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження свідчить про наявність різноманітних підходів щодо вдосконалення змісту та структури занять з фізичної культури дітей молодшого шкільного віку, зокрема шляхом формування сучасної концепції системи фізичного виховання в умовах закладів середньої освіти (Т.Ю. Круцевич, 2015; 2017; М. Лянной та ін., 2019), впровадження у процес фізичного виховання інноваційних технологій (Н.С. Ульянова, 2015; Н.В. Москаленко, О. Алфьоров 2016; Д.С. Єлісеєва, 2016; Н.В. Москаленко, 2017; О.І. Красов, М.В. Куцай, 2020), підвищення рухової активності молодших школярів (М. Єфименко, 2015; О. Ковтуненко,

С. Сobotюк, 2017; Н. Москаленко, В. Решетникова, Ю. Михайленко, 2018; Ю. Блажко, 2019; О.Г. Линник, 2020), вдосконалення педагогічних умов оптимізації фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями початкових класів (В.Ю. Рубан, 2019; Т.П. Кравченко, 2019; Н.Є. Пангелова, 2020) та ін.

Особливу увагу фахівці привертають до проблеми вдосконалення занять з фізичного виховання дітей шкільного віку з девіантною поведінкою в умовах спеціалізованих закладів середньої освіти. Результати значної кількості наукових досліджень свідчать про безсумнівну ефективність використання засобів рухливих ігор у корекції девіантної поведінки школярів різного віку та статі (О.Д. Стельмах, 2013; В.Б. Бадун, 2015; Л.М. Вольнова, 2016; А.М. Самойлов, 2017; Л.І. Озерська, 2017; С.О. Ларіонова, 2019).

Наголосимо на тому, що більшість наукових досліджень щодо ефективності використання засобів рухливих ігор серед цієї категорії дітей шкільного віку, було проведено без урахування типу девіантної поведінки (агресивний, гіперактивний, імпульсивний, загальмований) та вивчення особливостей змін окремих показників психічного та фізичного стану школярів.

Отже, наукове обґрунтування та апробація комплексного використання засобів рухливих ігор в систему фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою визначають актуальність та практичне значення дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота є частиною наукових програм факультету фізичного виховання й кафедр теорії та методики фізичної культури, медико-біологічних основ фізичної культури і спорту Запорізького національного університету МОН України та виконана в рамках тем «Теоретичні та методичні основи формування здорового способу життя різних верств населення України засобами фізичної культури і спорту» (номер державної реєстрації 0111U007743) на 2011-2016 рр. та «Фізіологічний моніторинг фізичного стану різних мікропопуляційних груп населення, які мешкають у несприятливих умовах великого промислового регіону» (номер державної реєстрації 0114U002647) на 2014-2019 рр.

Роль автора полягає в розробці та впровадженні в систему фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку, з девіантною поведінкою, методики комплексного використання засобів рухливих ігор для корекції девіантної поведінки та підвищення рівня їх фізичного стану.

Мета дослідження – науково обґрунтувати комплексне використання засобів рухливих ігор на уроках фізичної культури дітей 6-10 років, з різними типами девіації, для корекції девіантної поведінки та підвищення фізичного стану.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу науково-методичної літератури вивчити стан проблеми підвищення ефективності процесу фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою.

2. Визначити рівень психічного здоров'я, фізичної підготовленості та функціонального стану дітей 6-10 років з девіантною поведінкою.

3. Розробити структуру та зміст занять з фізичного виховання для дітей молодшого шкільного віку, з девіантною поведінкою, з комплексним

використанням засобів рухливих ігор для корекції їх девіантної поведінки та підвищення фізичного стану.

4. Експериментально оцінити ефективність комплексного використання засобів рухливих ігор для корекції психічного та підвищення фізичного стану дітей 6-10 років із девіантною поведінкою.

Об'єкт дослідження – процес фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою.

Предмет дослідження – вплив комплексного використання засобів рухливих ігор на рівень психічного та фізичного стану дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз науково-методичної літератури дозволив визначити проблему дослідження, сформулювати гіпотезу, обґрунтувати об'єкт, предмет, завдання дослідження, а також узагальнити наукові дані щодо сучасних підходів організації системи фізичного виховання у спеціалізованих закладах середньої освіти. Для оцінки особливостей девіантної поведінки (агресивний, імпульсивний, гіперактивний, загальмований) використовували метод анкетування (для визначення кожного типу девіацій – окремі анкети). З урахуванням загальноприйнятої думки, що критеріальними показниками психічного здоров'я є розвиток психічних процесів (пам'ять, увага, мислення); врівноваженість (відсутність тривожності); адекватна самооцінка; відсутність шкідливих звичок та схильності до тих чи інших девіацій (психологічна розвинутість). Для оцінки рівня психічного здоров'я використовували методики О. Венгер, Г. Цукермана та Ю.З. Гильбуха (для оцінки зорової, слухової та логічно-змістовної пам'яті); коректурну пробу за Анфімовим (для оцінки уваги); рівень самооцінки визначали за методикою Дембо-Рубінштейна, а врівноваженості та психологічної розвинутості – за методиками Г.Б. Моніної та О.К. Лютової-Робертс.

Тестування загальної фізичної підготовленості (спритність, витривалість, швидкість, швидкісно-силові, силові, координаційні здібності, гнучкість) проводили за допомогою традиційних тестів: біг на 30 м для дітей 6-8 років та на 60 м для дітей 9-10 років, біг відповідно на 300 м та 500 м; човниковий біг відповідно 3 x 10 м та 4 x 9 м, стрибки у довжину з місця, кидання набивного м'яча; нахили тулубу з гімнастичної лавки, підтягування на низькій поперечині.

Для оцінки рівня фізичної роботоздатності використовували пробу Руф'є-Діксона. Рівень функціонального стану серцево-судинної системи та системи зовнішнього дихання визначали за допомогою традиційних фізіологічних методів та комп'ютерної програми «ШВСМ-інтеграл».

Педагогічний експеримент складався з двох етапів: констатувального та формувального експериментів. Метою констатувального експерименту було вивчення ефективності використання типової програми з фізичного виховання для дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою протягом навчального року. Формувальний експеримент передбачав оцінку комплексного використання засобів рухливих ігор на уроках фізичної культури молодших школярів з різними типами девіації.

Експериментальний матеріал опрацьовано на персональному комп'ютері з використанням пакетів статистичних програм «Statistika 7.0» та EXEL.

Наукова новизна отриманих результатів:

Вперше:

- визначено вплив типової програми з фізичного виховання в умовах спеціалізованих закладів середньої освіти на особливості прояву девіантної поведінки та психічного здоров'я дітей молодшого шкільного віку 6-10 років;
- обґрунтоване комплексне використання засобів рухливих ігор для дітей 6-10 років з девіантною поведінкою, що сприяє покращенню їх психічного та фізичного стану й підвищенню ефективності процесу фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку;
- розроблено класифікацію спеціалізованих рухливих ігор згідно їх впливу на усі види девіантної поведінки (агресивна, гіперактивна, імпульсивна, загальмована);
- визначено зв'язок психічного стану дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою з показниками їх фізичного стану (рівень фізичної роботоздатності, фізичної підготовленості, функціонального стану серцево-судинної системи та системи зовнішнього дихання);
- доповнено відомості щодо визначення показників загального фізичного стану школярів для оцінки ефективності програм з фізичного виховання;
- набули подальшого розвитку дані щодо особливостей динаміки психічного та фізичного стану і їх окремих компонентів хлопчиків та дівчат 6-10 років з девіантною поведінкою в процесі занять з фізичного виховання.

Практична значущість роботи полягає у впровадженні в систему фізичного виховання дітей шкільного віку, з девіантною поведінкою, комплексного використання засобів рухливих ігор для корекції девіантної поведінки, підвищення рівня фізичної роботоздатності, фізичної підготовленості, функціонального стану кардіореспіраторної системи та ефективності навчально-виховного процесу.

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес факультету фізичного виховання, здоров'я та туризму Запорізького національного університету Міністерства освіти і науки України, зокрема, в процес викладання дисциплін «Теорія й методика фізичного виховання», «Фізична рекреація», «Оздоровчі технології у фізичному вихованні та спорті», «Адаптивне фізичне виховання», «Основи здорового способу життя», «Функціональна діагностика», в роботу спеціалізованих навчальних закладів ЗНВК № 6, ЗОШ № 7 м. Енергодара, Запорізької спеціальної ЗОШ-інтернату № 3 та Матвіївської санаторної школи-інтернату, що підтверджують відповідні акти.

Особистий внесок здобувача у спільних публікаціях полягає у виборі проблеми дослідження, обґрунтуванні її актуальності, в організації й виконанні експериментальної частини роботи, обробці, систематизації та узагальненні матеріалів дослідження, формулюванні висновків.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження оприлюднено на: II Всеукраїнській науково-практичній

конференції молодих учених і студентів «Сучасні проблеми фізичного виховання, спорту та туризму» (Запоріжжя, 2012); III Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Сучасні проблеми фізичного виховання, спорту та туризму» (Запоріжжя, 2013); Medzinarodnej vedeckej konferencia: Vychodoevropska agentura pre rozvojn.o. Eastern European Development Agency n.o. (Podhajska, Slovensko, 2014); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Modern problems and prospects of development of physical education, health and training of future professionals of physical education and sports» (Київ, 2017); науково-практичній конференції «Сучасні аспекти в комплексному підході до фізичної реабілітації» (Львів, 2017) та на загально-університетських конференціях «Науковий потенціал Запорізького національного університету» (Запоріжжя, 2018; 2019; 2020).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 12 наукових праць, з яких 7 статей у фахових виданнях України, з яких 6 статей – у спеціалізованих фахових виданнях України, 2 з яких включено до наукометричної бази Index Copernicus, 4 праці апробаційного характеру, з них 1 публікація в іноземному виданні та 1 стаття у фаховому виданні, яка додатково відображає наукові результати дисертації.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Дисертація викладена на 252 сторінках, з них 206 – основного тексту. Робота містить 96 таблиць і 4 рисунки, використано 263 джерела літератури, з них 22 – праці іноземних авторів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність роботи, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів, окреслено особистий внесок здобувача, наведено дані щодо апробації роботи та впровадження отриманих результатів у практичній діяльності, вказано кількість публікацій.

У першому розділі «**Сучасні підходи щодо вдосконалення процесу фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою**» подано огляд науково-методичної літератури, що висвітлює особливості девіантної поведінки, стан фізичного й психічного здоров'я дітей шкільного віку в сучасних екологічних і соціально-економічних умовах життя, а також основні шляхи корекції психічного стану школярів різної статі в умовах спеціалізованих закладів середньої освіти (I. Janssen, A.G. Le Blanc, 2010; О.І. Форостян, 2015; В.П. Бізін, О.І. Антонова, 2016; В.М. Данилко, 2017; В. Пасічник, 2017; В.М. Гребньова, 2020; Л.Г. Доцюк, К.О. Лістау, 2020).

Особливу увагу було зосереджено на аналізі ефективності існуючих програм з фізичного виховання для дітей молодшого шкільного віку з певними відхиленнями у психічному стані (R. Larouche et al., 2010; О. Роговець, 2015; О.Б. Гуменюк, 2016; Т. Копачинська, 2017; Т.П. Абдулова, 2018; М. Прачук, 2018; Т.М. Павленко, 2019) та ефективності використання засобів рухливих ігор для корекції девіантної поведінки та психічного здоров'я школярів (М. Журід, 2016; В. Рабін, 2018; С.В. Барішполь, 2020; Л.М. Боярова, 2020; В.В. Зброй,

І. М. Харченко, 2020). Проведений аналіз дозволив встановити, що система організації занять із фізичного виховання молодших школярів спеціалізованих закладів середньої освіти потребує суттєвого вдосконалення, зокрема шляхом включення до існуючих програм засобів рухливих ігор, які враховують тип девіантної поведінки дітей та поточний рівень їх психічного та фізичного стану.

Отже, розробка нових методичних підходів щодо організації занять з фізичного виховання молодших школярів з девіантною поведінкою, які передбачають комплексне використання засобів рухливих ігор, спрямовані на корекцію психічного здоров'я та покращення їх фізичного стану і підвищення ефективності процесу фізичного виховання в умовах спеціалізованих закладів середньої освіти, визначає актуальність та практичну цінність дисертаційного дослідження.

У другому розділі «**Методи та організація дослідження**» наведено перелік використаних методів дослідження, обґрунтовано їхню відповідність щодо об'єкта, предмета, мети та завдань роботи, доцільність застосування запропонованих методів, описано організацію дослідження й контингент випробуваних. Для вирішення завдань дослідження нами було використано такі методи: аналіз і узагальнення науково-методичної літератури, педагогічне спостереження, педагогічне тестування, метод анкетування, антропометричні, фізіологічні методи дослідження, комп'ютерна програма «ШВСМ-інтеграл», педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

Дослідження проводилося на базі спеціалізованих навчальних закладів ЗНВК № 6, ЗОШ № 7 м. Енергодара, Запорізької спеціальної ЗОШ-інтернату № 3 та Матвіївської санаторної школи-інтернату у періоді з 2012-2020 р., в 4 етапи.

На першому етапі (2012-2013 рр.) було проведено аналіз та узагальнення науково-методичної літератури з проблеми дослідження, обґрунтовано її актуальність, теоретичну та практичну значущість. На цьому ж етапі визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, розроблено програму проведення констатувального та формувального експериментів.

На другому етапі (2014-2015 рр.) був проведений констатувальний експеримент, метою якого було вивчення впливу типової програми з фізичного виховання на рівень фізичної підготовленості, фізичної роботоздатності, функціонального стану серцево-судинної системи та системи зовнішнього дихання й рівня психічного здоров'я молодших школярів 6-10 років з девіантною поведінкою. На основі аналізу та узагальнення результатів констатувального експерименту було запропоновано впровадження в типову програму занять з фізичного виховання для зазначеної категорії школярів комплексного використання засобів рухливих ігор.

Третій етап дослідження (2016-2017 рр.) передбачав проведення формувального експерименту для визначення ефективності комплексного використання засобів рухливих ігор серед молодших школярів з девіантною поведінкою.

У рамках четвертого етапу (2018-2020 рр.) було проведено обробку отриманих результатів дослідження, їх аналіз та узагальнення, оформлення дисертаційної роботи.

У третьому розділі дисертації «**Особливості динаміки психічного та фізичного стану дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою в процесі занять з фізичного виховання**» надано загальну характеристику типової програми з фізичного виховання для молодших школярів 1-4 класів (Круцевич Т. Ю. та ін., 2010) та наведено дані щодо динаміки показників психічного та фізичного стану дітей 6-10 років, різної статі, у процесі практичного використання цієї програми. Аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив, що загалом запровадження типової програми занять із фізичного виховання серед дівчат та хлопчиків 6-10 років, сприяло покращенню деяких показників їхнього психічного та фізичного стану.

Доведено, що після констатувального експерименту в обстежених дітей, незалежно від віку та статі спостерігалось покращення їх розподілу за типами девіантної поведінки, а саме: зменшення на 3-4% кількості дівчат та хлопчиків 6-10 років з негативним агресивним типом девіації, за рахунок їх відповідного збільшення в групі дітей з більш оптимальним, імпульсивним типом (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл школярів 6-10 років за типами девіантної поведінки на початку й після констатувального експерименту (у % від загальної кількості у групі)

	6-8 років				9-10 років			
	Дівчата (n=26)		Хлопчики (n=24)		Дівчата (n=26)		Хлопчики (n=25)	
	початок	Δ	початок	Δ	початок	Δ	початок	Δ
Імпульсивна	38,5	+3,8	33,3	+4,2	42,3	+3,8	36	+4
Агресивна	19,2	-3,8	25,0	-4,2	20,1	-3	20	-4
Гіперактивна	34,6	0	29,2	0	26,1	+3	32	0
Загальмована	7,7	0	12,5	0	11,5	-3,8	12	0

Примітка: Δ - зміни показника к завершенню констатувального експерименту.

Певні позитивні зміни було зареєстровано також у стані психічного здоров'я молодших школярів 6-10 років (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл школярів 6-10 років за показниками психічного здоров'я на початку й після констатувального експерименту (у % від загальної кількості у групі)

Показники	Рівні	6-8 років				9-10 років			
		Дівчата (n=26)		Хлопчики (n=24)		Дівчата (n=26)		Хлопчики (n=25)	
		початок	Δ	початок	Δ	початок	Δ	початок	Δ
Розвиток психічних процесів	В	7,7	+3,8	12,5	+4,2	11,5	0	16	0
	С	53,8	+3,9	45,8	0	57,7	+3,9	52	+4
	Н	38,5	-7,7	41,7	-4,2	30,8	-3,9	32	-4
Врівноваженість	В	11,5	0	16,7	0	7,7	0	16	+4
	С	30,8	+7,7	12,5	+8,3	34,6	+3,9	20	+4
	Н	57,7	-7,7	70,8	-8,3	57,7	-3,9	64	-8
Самооцінка	В	15,4	+3,8	16,7	+4,2	23,1	0	8	0
	С	38,5	0	45,8	0	34,6	+3,9	56	+4
	Н	46,1	-3,8	37,5	-4,2	42,3	-3,9	36	-4
Психологічна розвинутість	В	15,4	+3,8	8,3	0	19,2	0	16	0
	С	57,7	+3,9	54,2	+4,2	53,9	+3,9	52	+4
	Н	26,9	-7,7	37,5	-4,2	26,9	-3,9	32	-4

Примітка: Δ - зміни показника к завершенню констатувального експерименту.

По завершенню констатувального експерименту відзначалося позитивне збільшення дітей з високим та середнім рівнем розвитку психічних процесів (на 3,8%-4,2%), середнім рівнем врівноваженості (на 3,9%-8,3%), високим та середнім рівнем самооцінки та психологічної розвинутої (на 3.8%-4,2%).

Позитивною була також тенденція до покращення показників фізичного стану дітей молодшого шкільного віку під впливом занять за традиційною програмою з фізичного виховання (табл. 3).

Таблиця 3

Показники фізичного стану молодших школярів 6-8 років на початку й після констатувального експерименту ($\bar{x} \pm S$)

Тести та показники	Дівчата (n=26)		Хлопчики (n=24)	
	Початок	Завершення	Початок	Завершення
Індекс роботоздатності, у.о.	8,89±0,44	8,02±0,4	8,53±0,42	7,63±0,38
Біг на 30 м, с	7,18±0,09	7,05±0,09	6,89±0,09	6,77±0,09
Біг на 300 м, хв.	1,17±0,01	1,14±0,01	1,12±0,01	1,1±0,01
Човниковий біг 3x10 м, с	10,5±0,12	10,26±0,12	10,08±0,12	9,89±0,1
Стрибок в довжину з місця, см	133,71±2,72	140±2,85	143,06±2,91	150±3,07
Кидок набивного м'яча, см	209,76±4,49	217,56±4,66	209,76±4,49	217,99±4,77
Нахили тулубу, см	4,53±0,29	5,13±0,24	5,3±0,34	6,16±0,27
Підтягування, к-ть разів	4,4±0,36	5,13±0,22	5,37±0,44	6,31±0,28
РФП, бали	54,15±1,48	56,38±1,55	62,27±1,71	64,97±1,79
ІНссс, у.о.	143,82±24,11	137,91±23,12	156,76±26,28	150,47±24,81
ПЕРС, у.о.	60,66±2,32	64,73±2,48	64,9±2,48	69,54±2,66
АПссс, у.о.	0,70±0,17	0,78±0,19	0,69±0,17	0,73±0,17
РФСссс, бали	62,07±2,14	66,48±2,10	65,17±2,25	66,89±1,73
РФСзд, бали	51,62±1,27	53,44±1,31	57,35±1,41	59,2±1,42

Примітка: РФП – рівень фізичної підготовленості; ІНссс – індекс напруги регуляторних механізмів; ПЕРС – показник ефективності роботи серця; АПссс – адаптаційний потенціал серцево-судинної системи; РФСссс – рівень функціонального стану серцево-судинної системи; РФСзд – рівень функціонального стану системи зовнішнього дихання; у.о. – умовні одиниці.

Незважаючи на те, що до завершення констатувального експерименту у дівчаток та хлопчиків 6-8 років, не спостерігалось достовірних змін практично усіх показників їх фізичної роботоздатності, фізичної підготовленості та функціонального стану кардіореспіраторної системи, динаміка змін цих показників була дійсно позитивною. Найбільш вагомими були зміни рівня фізичної роботоздатності (на 9,82% серед дівчат та на 10,57% серед хлопчиків), силових здібностей (відповідно на 16,67% та 17,51%) і рівня розвитку гнучкості (відповідно на 13,24% та 16,15%).

Використання серед дітей даного віку типової програми занять із фізичного виховання в цілому сприяло поліпшенню функціонального стану кардіореспіраторної системи кровообігу їх організму, про що свідчить виражена тенденція до підвищення значень показника ефективності роботи серця (на 6,71% серед дівчат та 7,15% серед хлопчиків), адаптаційного потенціалу серцево-судинної системи організму (відповідно на 11,28% та 5,39%), а також рівнів функціонального стану систем кровообігу (відповідно на 7,10±1,40% та 2,63%) та зовнішнього дихання (відповідно на 3,52% та 3,23%).

Практично аналогічні дані було отримано при аналізі змін показників фізичного стану молодших школярів 9-10 років (табл. 4).

**Показники фізичного стану молодших школярів 9-10 років на початку
й після констатувального експерименту ($\bar{x} \pm S$)**

Тести та показники	Дівчата (n=26)		Хлопчики (n=25)	
	Початок	Завершення	Початок	Завершення
Індекс роботоздатності, у.о.	9,15±0,31	8,72±0,3	8,51±0,29	8,08±0,27
Біг на 60 м, с	6,74±0,11	6,47±0,11	6,20±0,10	5,95±0,1
Біг на 500 м, хв.	1,16±0,01	1,14±0,01	1,07±0,01	1,05±0,01
Човниковий біг 4x9 м, с	9,51±0,07	9,4±0,07	9,04±0,07	8,93±0,07
Стрибок в довжину з місця, см	158,67±1,59	162,46±1,63	169,77±1,70	174,13±1,84
Кидок набивного м'яча, см	298,35±8,94	311,92±9,35	319,23±9,56	334,3±10,16
Нахили тулубу, см	5,87±0,27	6,6±0,34	7,72±0,25	8,11±0,42
Підтягування, к-ть разів	7,27±0,28	8,13±0,31	8,50±0,33	9,32±0,36
РФП, бали	60,73±1,70	63,83±1,78	66,19±1,85	67,34±1,71
ІНссс, у.о.	239,96±68,9	221,96±63,73	256,75±73,72	225,05±57,57
ПЕРС, у.о.	77,18±14,58	84,68±16	83,35±15,75	90,76±17,33
АПссс, у.о.	0,68±0,17	0,8±0,21	0,68±0,18	0,81±0,21
РФСссс, бали	56,07±2,72	62,23±3,02	61,11±2,97	66,75±3,28
РФСзд, бали	51,37±1,42	54,85±1,56	60,44±1,67	64,53±1,84

Під час завершення констатувального експерименту для дівчат та хлопчиків цього віку найбільш значною була тенденція до покращення рівня фізичної роботоздатності (відповідно на 4,72% та 5,03%), рівня розвитку гнучкості (на 12,5% та 4,98%) і силових здібностей (на 11,93% та 9,63%). Відзначимо також позитивну тенденцію до зниження рівня функціональної напруги регуляторних механізмів системи кровообігу (на 9,87% серед дівчат та 12,35%), зростання адаптаційного потенціалу даної системи (відповідно на 18,62% та 18,10%), показника ефективності роботи серця (на 9,72% та 8,89%) та рівнів функціонального стану серцево-судинної системи організму (на 11,00% та 9,22%) й системи зовнішнього дихання (на 6,76% та 6,84%).

У цілому дані констатувального експерименту вказують на позитивний вплив типової програми з фізичного виховання на психічний та фізичний стан молодших школярів 6-10 років, але незначні величини покращення показників психічного здоров'я, типів девіантної поведінки, відсутність достовірних змін у результатах більшості тестів із фізичної підготовленості, рівня функціонального стану кардіореспіраторної системи свідчили про необхідність вдосконалення цієї програми, зокрема, шляхом комплексного використання спеціалізованих рухливих ігор із урахуванням типу девіантної поведінки молодших школярів.

У четвертому розділі «Експериментальне обґрунтування комплексного використання засобів рухливих ігор для дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою» обґрунтовано основні принципи й положення комплексного використання засобів рухливих ігор на уроках із фізичної культури для дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою, а також наведено результати оцінки ефективності його застосування. Уроки фізичної культури в початковій школі з дітьми з девіантною поведінкою здійснювались на основі навчальної програми з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класів

(під ред. Круцевич Т.Ю.). Слід відзначити, що мета предмету «Фізична культура» реалізується шляхом комплексного підходу до вирішення завдань. Одним із завдань є розширення функціональних можливостей систем організму шляхом цілеспрямованого розвитку основних фізіологічних можливостей.

Для профілактики й корекції девіантної поведінки дітей молодшого шкільного віку найбільш ефективним засобом є рухливі ігри. Нами розроблено класифікацію рухливих ігор для усіх видів девіантної поведінки, яка передбачає агресивний, гіперактивний, імпульсивний, загальмований типи (табл. 5).

Таблиця 5

Класифікація рухливих ігор для комплексної корекції поведінки в залежності від типу девіантної поведінки

Типи девіацій (поведінка)	Завдання	Спрямованість	Приклади рухливих ігор
Імпульсивна поведінка	Розвиток уваги та злагоженості у роботі симпатичного та парасимпатичного відділів ВНС	-Концентрація уваги; -Робота у перемінному режимі; -Розвиток спритності; - Сприяння розвитку узгодження активних рухів	«Заборонений рух», «Всі до своїх прапорців», «Ми – веселі хлоп'ята», «Передача м'яча у колонах», «Порожнє місце», «Виклик номерів», «Рухлива ціль» та ін.
Агресивна поведінка	Сприяння активному виплеску емоцій через активізацію швидко-силової роботи	- Навчання вираженню гніву у прийнятній формі; - Формування прагнення знайти конструктивне рішення; - Профілактика спазмів кистей рук	«М'яч капітану», «Вибивали», «Боротьба за м'яч», «Бій півнів», «Влучний кидок», «Горобці-стрибунці», «Дошки», та ін.
Гіперактивна поведінка	Активізація обмінних процесів – гіпервентиляція легенів, розвиток ефективності роботи кардіореспіраторного блоку	- Розвиток дефіцитарних функцій: уваги, контролю поведінки, рухового контролю; - Формування навичок продуктивної взаємодії з однолітками; - Відпрацювання навичок боротьби із гнівом	«Шишки, жолуді, горіхи», «Третій зайвий», «Салки на одній нозі», «Не замочи ноги!», «Потяг», «Салка, дай руку», «Стрибки по колах» та ін.
Загальмована поведінка	Залучення до командної роботи та розвитку координації рухів	Активізація переключення уваги та підвищення рухової активності через участь у командних та сумісних діях під час гри	«Клас, струнко!», «Куці та дерева», «Заборонений рух», «Земля, вода, вогонь, повітря», «Вгадай, чий голосок!», «Гонка м'ячів по колу», «Повітря, сонце, вода» та ін.

Запропонований комплексний підхід щодо застосування рухливих ігор для дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою полягає у використанні рухливих ігор:

- у відповідності до всіх способів рухової діяльності, які наведено у типовій програмі: вправи для формування культури рухів з елементами гімнастики; вправи для оволодіння навичками пересувань; вправи для опанування навичками володіння м'ячем; стрибкові вправи; ігри для активного відпочинку; вправи для розвитку фізичних якостей; вправи для формування постави і профілактики плоскостопості;

- для всіх форм девіантної поведінки (агресивна, гіперактивна, імпульсивна, загальмована) у відповідності до запропонованої нами класифікації;
- для розвитку фізичних якостей;
- різної складності з урахуванням вікових та психофізіологічних особливостей дітей.

У процесі реалізації запропонованого нами підходу вирішувалися такі завдання:

- зниження рівня емоційної напруги;
- створення позитивного емоційного фону та атмосфери безпеки;
- подолання ознак агресії та переживань, які лімітують нормальний емоційний стан дітей та їх спілкування з однолітками;
- впровадження позитивного досвіду з групи дітей з девіантною поведінкою в реальну шкільну ситуацію;
- виховання особистої впевненості.

Загальний обсяг годин на рік був збережений згідно типової програми з фізичної культури для учнів 1-4 класів та складав 105 годин. Нами був запропонований такий розподіл годин за розділами вказаної програми, а саме: 3 години (або 2% від загального обсягу) було передбачено для оволодіння основами знань з фізичної культури, 10,5 годин (або 10%) – на шиккування та стройові прийоми, 16,25 годин (або 16%) – на загально-розвивальні та спеціальні вправи у русі та на місці (різновиди пересувань, стрибкові вправи, з елементами гімнастики, для формування постави), 28 годин (або 27%) – на рухливі ігри та естафети для розвитку фізичних якостей (гнучкості, швидкості, сили, координації, витривалості), 31,5 години (або 30%) – на корекційні рухливі ігри та 15,75 годин (або 15%) – на вправи для профілактики плоскостопості, на відновлення дихання. Усі рухливі ігри розподілялися: за ступенем складності (від найпростіших до більш складних), віком дітей (ігри для дітей 6-8 та 9-10 років), в залежності від типу девіантної поведінки. Слід зазначити, що застосування спеціальних, для різних видів девіантної поведінки, рухливих ігор здійснювалося в загальних групах дівчат та хлопців молодшого шкільного віку у зв'язку з тим, що ці діти мають ознаки усіх видів девіантної поведінки, але з різним ступенем домінування окремого виду. Таким чином, можна передбачати як загальний так і вибірковий позитивний вплив корекційних рухливих ігор на усі види девіантної поведінки.

Кожен урок з фізичної культури складався з підготовчої частини (шикування, стройові вправи – 5-7 хв.), до якої було також включено загально-розвивальні вправи у русі та на місці (10-15 хв.); в основній частині застосовувалися вправи для навчання основним способам рухової діяльності, рухливі ігри для розвитку окремих фізичних якостей та спеціальні рухливі ігри для корекції проявів девіантної поведінки (15-20 хв.). У заключній частині використовувалися вправи для профілактики плоскостопості та відновлення дихання. Щоб експериментально оцінити ефективність запропонованого нами комплексного використання засобів рухливих ігор у формуальному експерименті було вивчено особливості змін показників психічного та фізичного стану дівчат та хлопчиків контрольної та експериментальної груп 6-10 років протягом навчального року.

До контрольної групи увійшли школярі, які займалися за типовою програмою з фізичного виховання, тоді як школярі експериментальної групи – за програмою з комплексним використанням засобів рухливих ігор.

Проведене до початку формувального експерименту тестування дітей двох груп свідчило про відсутність достовірних ($p>0,05$) відмінностей між ними за всіма вказаними показниками.

Отримані результати вказували на те, що після формувального експерименту серед школярів експериментальної групи спостерігалися суттєво кращі, порівняно зі школярами контрольної групи, зміни у розподілу дітей за типами девіантної поведінки, а саме: відмічались більш високі темпи зменшення кількості дітей з імпульсивним типом девіації (на 3,7-9,4%), агресивним та гіперактивним типами (відповідно на 3,8-12% та 8-15,8%), загальмованим типом (на 4-7,7%), серед них було визначено на 27,6-39,6% більше дітей, які вже не мали ознак девіантної поведінки (табл. 6).

Таблиця 6

Зміни у розподілі молодших школярів 6-10 років контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп за типами девіантної поведінки після формувального експерименту (у % від загальної кількості у групі)

	6-8 років				9-10 років			
	Дівчата		хлопчики		дівчата		хлопчики	
	КГ (n=24)	ЕГ (n=25)	КГ (n=23)	ЕГ (n=22)	КГ (n=25)	ЕГ (n=26)	КГ (n=24)	ЕГ (n=25)
Імпульсивна	-4,2	-12	-4,3	-13,7	-4	-7,7	-4,2	-12
Агресивна	0	-12	-4,3	-9,1	-4	-11,6	-4,2	-8
Гіперактивна	-4,2	-20	0	-10,4	-4	-19,2	0	-8
Загальмована	0	-4	0	-7,7	0	-3,9	0	-8
Девіацій не виявлено	+8,4	+48	+8,6	+40,9	+12	+42,4	+8,4	+36

Комплексне використання рухливих ігор в процесі фізичного виховання молодших школярів сприяло також більш суттєвому покращенню показників їх психічного здоров'я (табл. 7).

Таблиця 7

Зміни у розподілі молодших школярів 6-10 років контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп за показниками психічного здоров'я після формувального експерименту (у % від загальної кількості у групі)

Показники	Рівні	6-8 років				9-10 років			
		дівчата		хлопчики		дівчата		хлопчики	
		КГ (n=24)	ЕГ (n=25)	КГ (n=23)	ЕГ (n=22)	КГ (n=25)	ЕГ (n=26)	КГ (n=24)	ЕГ (n=25)
Розвиток психічних процесів	В	0	+8	+4,4	+13,6	0	+15,4	0	+8
	С	+4,1	+16	+4,4	+9,2	+4	+7,7	+4,2	+16
	Н	-4,1	-24	-8,8	-22,8	-4	-23,1	-4,2	-24
Врівноваженість	В	0	+8	0	+13,6	0	+19,3	0	+12
	С	+4,2	+20	+8,8	+36,4	+4	+3,9	+4,2	+20
	Н	-4,2	-28	-8,8	-50	-4	-23,2	-4,2	-32
Самооцінка	В	+4,2	+20	0	+4,4	+4	+11,6	+8,4	+16
	С	0	+12	+4,4	-4,4	0	+19,2	-4,2	0
	Н	-4,2	-32	-4,4	0	-4	-30,8	-4,2	-16
Психологічна розвинутість	В	0	+8	+4,4	+18,2	0	+7,7	0	+20
	С	-4,2	+12	+8,6	-4,4	+8	+7,7	+8,3	+4
	Н	+4,2	-20	-13	-13,8	-8	-15,4	-8,3	-24

Наприкінці формувального експерименту для представників експериментальних груп були характерні більш високі, в порівнянні з контрольними групами, темпи покращення рівня розвитку психічних процесів (на 14-19,9%), рівня врівноваженості (на 19,2-41,2%), самооцінки (на 12,8-27,8%) та психологічної розвинутості (на 7,4-24,2%).

Застосування у процесі занять із фізичного виховання запропонованого нами підходу сприяло також досягненню достовірно ($p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$) більш кращих, порівняно з контрольними групами школярів, величин показників фізичної роботоздатності, фізичної підготовленості та функціонального стану кардіореспіраторної системи.

Після впровадження авторської методики протягом формувального експерименту для дівчат та хлопчиків 6-8 років експериментальної групи були характерні достовірно ($p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$) кращі, в порівнянні з контрольними групами, величини показників фізичної підготовленості (відповідно на 10-22% та 6-28%), рівня функціонального стану системи кровообігу (на 12% та 13%), значно нижчий рівень функціональної напруги регуляторних механізмів (на 22% та 28%), суттєво вищий (на 32% та 53%) рівень адаптивних можливостей серцево-судинної системи та більш кращі величини рівня функціонального стану системи зовнішнього дихання (на 14% та 13%) (табл. 8).

Таблиця 8

Показники фізичного стану молодших школярів 6-8 років контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп після формувального експерименту
($\bar{x} \pm S$)

Тести та показники	Дівчата		Хлопчики	
	КГ (n=24)	ЕГ (n=25)	КГ (n=23)	ЕГ (n=22)
Індекс роботоздатності, у.о.	8,8±0,36	6,21±0,18***	8,8±0,36	5,96±0,17***
Біг на 30 м, с	7,19±0,08	6,76±0,06**	7,12±0,08	6,69±0,06**
Біг на 300 м, хв.	1,17±0,02	1,15±0,02	1,16±0,02	1,14±0,02
Човниковий біг 3x10 м, с	10,36±0,17	10,01±0,14	10,31±0,17	9,96±0,14
Стрибок в довжину з місця, см	145,53±2,98	156,61±3,07*	146,98±3,01	158,18±3,1*
Кидок набивного м'яча, см	224,31±4,69	243,75±3,39**	225,43±4,71	244,97±3,41**
Нахили тулубу, см	5,67±0,27	7,27±0,32**	6,8±0,32	8,72±0,38**
Підтягування, к-ть разів	5,6±0,24	6,67±0,27*	6,72±0,28	8±0,32*
РФП, бали	60,58±1,4	67,01±1,23**	63,61±1,47	70,36±1,29**
ІНссс, у.о.	146,34±19,41	121,51±13,52	175,6±23,29	125,18±13,93
ПЕРС, у.о.	68,14±2,3	79,69±1,81**	72,91±2,47	85,26±1,94**
АПссс, у.о.	0,61±0,1	0,8±0,11	0,57±0,09	0,87±0,12*
РФСссс, бали	69,21±2,39	77,25±2,67*	72,67±2,51	81,11±2,8*
РФСзд, бали	63,26±1,48	71,71±1,36**	66,42±1,56	75,29±1,43**

Примітка: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$; *** - $p < 0,001$ в порівнянні з контрольною групою.

Для дівчат та хлопчиків 9-10 років експериментальної групи також були характерні достовірно кращі ($p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$), в порівнянні з представниками контрольних груп, величини рівня фізичної роботоздатності (відповідно на 10% та 11%), часу бігу на 60 м (на 5% та 6%), на 500 м (на 6% та 8%), човникового бігу (на 9% та 10%), результатів стрибків в довжину з місця (на 8% та 10%), рівня розвитку гнучкості та силових здібностей (відповідно

на 20% та 31% та на 17% і 18%), загального рівня фізичної підготовленості (на 20% та 19%), рівня функціонального стану серцево-судинної системи (на 30% та 22%) та системи зовнішнього дихання на (14% та 19%) (табл. 9).

Таблиця 9

Показники фізичного стану молодших школярів 9-10 років контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп після формувального експерименту ($\bar{x} \pm S$)

Тести та показники	Дівчата		Хлопчики	
	КГ (n=25)	ЕГ (n=26)	КГ (n=24)	ЕГ (n=25)
Індекс роботоздатності, у.о.	9,06±0,32	8,17±0,23*	8,69±0,31	7,85±0,22*
Біг на 60 м, с	10,12±0,15	9,59±0,12*	10,02±0,15	9,49±0,11*
Біг на 500 м, хв.	1,5±0,01	1,4±0,01***	1,49±0,01	1,39±0,01***
Човниковий біг 4x9 м, с	9,25±0,09	8,38±0,09***	9,2±0,09	8,33±0,09***
Стрибок в довжину з місця, см	159,56±1,46	172,94±1,7***	161,15±1,48	174,67±1,7***
Кидок набивного м'яча, см	303,9±8,99	327,95±10,52	305,42±9,03	329,59±10,5
Нахили тулубу, см	6,87±0,29	8,27±0,38*	7,55±0,32	9,92±0,46**
Підтягування, к-ть разів	8,07±0,28	9,47±0,41*	9,68±0,34	11,36±0,5*
РФП, бали	61,56±1,58	73,74±1,68***	62,79±1,61	75,22±1,71***
ІНссс, у.о.	182,93±30,45	132,27±13,44	219,51±36,54	158,72±16,13
ПЕРС, у.о.	70,24±3,32	74,13±1,51	75,15±3,55	79,32±1,62
АПссс, у.о.	0,57±0,11	0,64±0,06	0,5±0,1	0,57±0,05
РФСссс, бали	63,59±3,09	77,38±3,76**	66,77±3,24	81,24±3,94**
РФСзд, бали	65,23±1,26	74,3±1,34**	65,56±1,26	78,02±1,4***

Примітка: * - $p < 0.05$; ** - $p < 0.01$; *** - $p < 0.001$ в порівнянні з контрольною групою.

У цілому результати формувального експерименту свідчать про високу ефективність комплексного використання засобів рухливих ігор для молодших школярів 6-10 років з девіантною поведінкою, що дає підстави рекомендувати цей підхід для практичного використання в системі фізичного виховання молодших школярів спеціалізованих закладів середньої освіти.

У п'ятому розділі дисертації «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» наведені три групи даних, отриманих шляхом експериментального дослідження та їхнього зіставлення з відомостями науково-методичної літератури.

Підтверджено дані Р. Jenkins, 2012; О. Дикого, 2015; О.Ф. Кислої, 2015; Л.М. Вольнової, 2016; Г.Ф. Кумариной, 2016; Т.П. Абдулової, 2018; Н.Є. Пангелової, 2018; І. Ткачівської та ін., 2019 відносно незадовільного рівня психічного та фізичного здоров'я дітей шкільного віку в сучасних умовах значного негативного впливу різноманітних факторів зовнішнього середовища (соціально-економічних, екологічних, психологічних та ін.).

Доповнено та розширено результати досліджень Р.В. Козубовського, О.В. Шелевера, 2019; Н.Я. Бондарчук, В.Д. Чернова, 2019 щодо безсумнівної актуальності питання розробки та практичного впровадження в систему фізичного виховання спеціальних закладів середньої освіти програм занять із фізичного виховання, які передбачають використання засобів спеціалізованих рухливих ігор; дані С. Агапшук, 2016; О. Мартиненко, 2016; А. Шевчук, 2018; К.В. Кирилук, 2018; Z.L. Kozina, 2019; Г.М. Бойко, 2020; J. Worroll,

P. Houghton, 2020 про особливості впливу різних рухливих ігор на фізичний стан та його окремі компоненти дітей шкільного віку.

Подальшого розвитку набули результати досліджень Т.Ю. Круцевич, 2015; Н.С. Сороколіт, 2015; Н.В. Москаленко та ін., 2018; Н.Є. Пангелової та ін., 2018; В.Ю. Рубана, 2019 про ефективність комплексного підходу в організації занять з фізичного виховання для дітей шкільного віку.

Уперше запропоновано комплексне використання засобів рухливих ігор для молодших школярів 6-10 років з девіантною поведінкою в умовах спеціалізованого закладу середньої освіти.

У формувальному експерименті доведено, що запровадження серед молодших школярів 6-10 років з девіантною поведінкою комплексного використання засобів рухливих ігор сприяє корекції їх психічного стану, підвищенню рівня фізичної роботоздатності, загальної фізичної підготовленості та функціонального стану систем кровообігу й зовнішнього дихання.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз та узагальнення науково-методичної літератури з теми дослідження дозволили встановити, що на сьогодні, в умовах значного негативного впливу зовнішніх факторів (несприятливі соціально-економічні, екологічні умови життя, високий рівень психологічного навантаження) та, як наслідок, погіршення психічного та фізичного стану організму, що розвивається, досить актуальною є проблема вдосконалення програм з фізичного виховання дітей шкільного віку, особливо з ознаками девіантної поведінки, що спрямовано на корекцію їх психічного та покращення фізичного стану. Доведено, що одним із перспективних шляхів вирішення окресленої проблеми, може бути використання в процесі фізичного виховання молодших школярів з девіантною поведінкою комплексного підходу, який передбачає використання спеціальних рухливих ігор з урахуванням типу девіації, віку та статі дітей і може сприяти суттєвому підвищенню ефективності цього процесу та істотному покращенню загального фізичного і психічного стану молодших школярів.

2. Результати констатувального експерименту свідчили про те, що на початку дослідження у молодших школярів, незалежно від статі та віку, спостерігалися імпульсивний та гіперактивний типи девіантної поведінки, та нижче за середній рівень психічного здоров'я. На середньому рівні визначалися у всіх школярів величини фізичної роботоздатності, фізичної підготовленості та функціонального стану систем кровообігу й зовнішнього дихання.

3. Використання серед молодших школярів 6-10 років типової програми з фізичного виховання сприяло певному покращенню показників їх психічного та фізичного стану, але кількість достовірних позитивних змін була досить обмеженою:

- по завершенню констатувального експерименту спостерігалось зменшення кількості дівчат та хлопчиків 6-10 років з агресивним типом девіації (відповідно на 3,8% та 4,2%), позитивне збільшення дітей з високим та середнім рівнем розвитку психічних процесів (відповідно на 3,8%-4,2%%), середнім рівнем врівноваженості (на 7,7% та 8,3%), високим рівнем самооцінки (на 3,8% та 4,2%) та середнім рівнем психологічної розвинутості (на 3,8% та 4,1%);

- у молодших школярів 6-10 років спостерігалася позитивна тенденція до підвищення рівня фізичної підготовленості (відповідно на 12% та 4%), рівня функціонального стану системи кровообігу (на 11% та 3%) та системи зовнішнього дихання (на 4% та 7%).

4. Для підвищення ефективності процесу фізичного виховання молодших школярів з девіантною поведінкою 6-10 років, корекції їх психічного здоров'я та покращення фізичного стану, на підставі результатів констатувального експерименту, було запропоновано комплексне використання засобів рухливих ігор на заняттях із фізичного виховання з визначенням завдань, структури, змісту занять та застосування спеціальних рухливих ігор у відповідності до всіх способів рухової діяльності, які наведено у типовій програмі з урахуванням усіх форм девіантної поведінки (агресивна, гіперактивна, імпульсивна, загальмована). Запропонований підхід має виключно оздоровчу та виховну спрямованість для підвищення психічного здоров'я та фізичного стану дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою.

5. Впровадження в систему фізичного виховання молодших школярів 6-10 років з девіантною поведінкою комплексного використання засобів рухливих ігор сприяло суттєвому покращенню їх психічного та фізичного стану, а саме:

- у дівчат експериментальної групи 6-10 років відмічалися більш високі, в порівнянні з контрольною групою, темпи зменшення кількості дівчат з імпульсивним типом девіації (на 5,8%), агресивним та гіперактивним типами (відповідно на 9,8% та 15,5%), загальмованим типом (на 4%), серед них було визначено на 35% більше дівчат, які вже не мали ознак девіантної поведінки, також були характерні більш високі темпи покращення показників психічного здоров'я (на 17,6%);

- у хлопчиків 6-10 років експериментальної групи зареєстровано значно кращі, ніж в контрольній групі, темпи зниження представництва у всіх типах девіації (на 7,9-9,2%), кількості хлопчиків з відсутністю ознак девіантної поведінки (на 30%) та більш високі темпи покращення рівнів розвитку психічних процесів (на 18,9%), врівноваженості (на 34,5%), самооцінки (на 8,1%) та психологічної розвинутості (на 8,3%);

- в кінці формувального експерименту для дівчат 6-10 років експериментальної групи були характерні достовірно більш високі ($p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$), порівняно з контрольною групою, величини показників фізичної підготовленості (на 8-21%), рівня функціонального стану системи кровообігу (на 21%) та системи зовнішнього дихання (на 14%);

- для хлопчиків 6-10 років експериментальної групи були характерні достовірно кращі ($p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$), в порівнянні з контрольною групою, величини рівня фізичної роботоздатності (на 21%), швидкісних, швидко-силових та силових здібностей (відповідно на 6%, 8% та 18,5%), рівня розвитку гнучкості (на 29,5%), рівня фізичної підготовленості на 15,5%, загального рівня функціонального стану серцево-судинної системи (на 17%) та рівня функціонального стану системи зовнішнього дихання (на 16%).

6. Отримані в ході формувального експерименту результати свідчать про високу ефективність комплексного використання засобів рухливих ігор серед молодших школярів 6-10 років з девіантною поведінкою, що дає підставу рекомендувати цей підхід для практичного використання в системі фізичного виховання зазначеної категорії молодших школярів.

Перспективою подальших досліджень є впровадження комплексного використання засобів рухливих ігор в процес фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Потапова О. В. Теоретичний аспект проблеми корекції девіантної поведінки у дітей. *Наука і освіта. Журнал науково-практичний Південного наукового центру НАПН України. Педагогіка і психологія.* № 4, 2013/ СХІV. 268 с. С. 187-190. Фахове видання України.

2. Потапова О. В. Особливості формування фізичного та психічного здоров'я у молодших школярів на уроках фізичної культури і позакласних заняттях у школі. *Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. статей. Фізичне виховання і спорт.* Запоріжжя: ЗНУ, 2015. №2. 112 с. С. 29-38. Фахове видання України.

3. Потапова О. В., Маліков М. В. Вплив рухливих ігор на функціональний стан дихальної системи у дівчат молодшого шкільного віку. *Слобожанський науково-спортивний вісник: [наук.-теорет. журн.]* Харків: ХДАФК, 2016. - № 5 (55). 112 с. С. 63-67. Фахове видання України, яке включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus. *Особистий внесок здобувача полягає у виявленні проблеми, здійсненні досліджень та формулюванні висновків.*

4. Потапова О. В. Сучасний стан здоров'я молодших школярів загальноосвітніх закладів. *Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. статей. Фізичне виховання і спорт.* Запоріжжя: ЗНУ, 2016. №2. 174 с. С. 47-55. Фахове видання України.

5. Потапова О. В. Особливості зміни функціонального стану серцево-судинної системи молодших школярів під впливом систематичних занять рухливими іграми. *Спортивна наука України* : Львів. ЛДУФК. № 3, 2016. С. 49-54. Фахове видання України, яке включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

6. Потапова О. В. Вплив рухливих ігор на функціональний стан серцево-судинної системи дівчат молодшого шкільного віку. *Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. статей. Фізичне виховання і спорт.* Запоріжжя: ЗНУ, 2017. №2. 130. С. 12-20. Фахове видання України.

7. Потапова О. В. Оцінка впливу рухливих ігор на функціональний стан дихальної системи хлопчиків молодшого шкільного віку. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури /фізична культура і спорт/* Київ: НПУ ім. Драгоманова. Вип. 3К (84)17. 2017. 551 с. С. 373-377. Фахове видання України.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Потапова О. В., Сурмило М. М., Дьякова Ю. В. *Сучасні проблеми фізичного виховання, спорту та туризму*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів. Запоріжжя, 2012. С.109-112. *Особистий внесок здобувача полягає у виявленні проблеми, здійсненні досліджень та формулюванні висновків.*

9. Potarova O.V. Globalizacia a fenomen narodnej kultury. Medzinarodnej vedeckej konferencia: Vychodoevropskaagentura pre rozvojn.o.; Eastern European Development Agency n.o. Podhajska, Slovensko/ 30-31.10.2014.

10. Потапова О.В. Оцінка впливу рухливих ігор на функціональний стан дихальної системи хлопчиків молодшого шкільного віку. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції *Modern problems and prospects of development of physical education, health and training of future professionals of physical education and sports*, 23-24.03.2017, Київ, Україна.

11. Потапова О.В. Формування психічного здоров'я у молодших школярів засобами рекреаційної рухової активності. *Сучасні аспекти в комплексному підході до фізичної реабілітації*. Тези науково-практичної конференції: Львівський медичний форум, Львівський державний університет фізичної культури. Львів: ПрАТ «Гал-ЕКСПО». 2018. С. 42-43.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

12. Потапова О.В. Порівняння стану фізичного здоров'я дітей молодшого шкільного віку, які займаються за різними фітнес-програмами. *Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. статей. Фізичне виховання і спорт*. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. №2. С. 82-88. Фахове видання України.

АНОТАЦІЇ

Потапова О. В. Ефективність комплексного використання засобів рухливих ігор у підвищенні фізичного стану дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. Запорізький національний університет, Запоріжжя; Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту, Дніпро, 2021.

У дисертації вперше обґрунтовано та експериментально доведено ефективність комплексного використання засобів рухливих ігор в рамках занять з фізичного виховання з молодшими школярами 6-10 років з девіантною поведінкою в умовах спеціалізованого закладу середньої освіти.

Запропоновано комплексне використання засобів рухливих ігор на заняттях з фізичного виховання для дітей з девіантною поведінкою молодшого шкільного віку з визначенням завдань, структури, змісту занять та застосування спеціальних рухливих ігор у відповідності до всіх способів рухової діяльності, які наведено у типовій програмі з урахуванням усіх форм девіантної поведінки (агресивна, гіперактивна, імпульсивна, загальмована). Запропонований підхід

має виключно оздоровчу та виховну спрямованість для підвищення психічного та фізичного стану дітей молодшого шкільного віку з девіантною поведінкою.

Доведено, що комплексне використання засобів рухливих ігор в процесі фізичного виховання молодших школярів з девіантною поведінкою спеціалізованого закладу середньої освіти сприяло суттєвому покращенню психічного та фізичного стану дівчат та хлопчиків 6-10 років.

Ключові слова: молодший шкільний вік, девіантна поведінка, психічне здоров'я, фізична підготовленість, функціональний стан, фізичне виховання, комплексний підхід, рухливі ігри.

Potapova O.V. The effectiveness of integrated use of mobile games in improving the physical condition of children of primary school age with deviant behavior. - Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

The dissertation for the Candidate in Physical Education and Sport specialty 24.00.02 - physical culture, physical education of different groups of the population. - Zaporizhzhian National University, Zaporizhzhya; Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sport, Dnipro, 2021.

In the dissertation for the first time the efficiency of complex use of means of mobile games in the framework of physical education classes with junior schoolchildren of 6-10 years with deviant behavior in the conditions of a specialized secondary education institution is substantiated and experimentally proved.

It was found that at the beginning of the study, impulsive and hyperactive types of deviant behavior and below average mental health were observed in younger schoolchildren, regardless of gender and age. At the average level, the values of physical performance, physical preparedness and functional state of the cardiovascular system and the external respiratory system were determined in all schoolchildren. The use of a traditional physical education program among 6-10-year-olds contributed to some improvement in their mental and physical condition, but the number of significant positive changes was quite limited. For the prevention and correction of deviant behavior of children of primary school age, the most effective means are mobile games. We have developed a classification of moving games for all types of deviant behavior, which provides for the following types of deviation: aggressive, hyperactive, impulsive, inhibited. All mobile games were distributed: by degree of difficulty (from the simplest to the most complex), age of children (games for children 6-8 and 9-10 years), depending on the type of deviant behaviour. The proposed integrated approach to the use of mobile games for children of primary school age with deviant behaviour is as follows: the use of special moving games in accordance with all methods of motor activity, which are given in the typical program; the use of mobile games for all forms of deviant behaviour (aggressive, hyperactive, impulsive, inhibited) in accordance with our proposed classification; the use of mobile games for the development of physical qualities; the use of moving games of varying complexity, taking into account the age and psycho-physiological characteristics of children. It should be noted that the use of special, for different types of deviant behaviour, mobile games was carried out in a general group of primary school children and schoolgirls due to the fact that these children have signs of all types of deviant behaviour, but with different degrees of dominance.

Thus, it is possible to predict both the general and selective positive influence of corrective moving games on all types of deviant behaviour. Each physical education lesson consisted of a preparatory part (line-up, combat exercises - 5-7 minutes), which also included general developmental exercises in motion and in the city (10-15 minutes); the main part used exercises to teach the basic methods of motor activity, moving games for the development of certain physical qualities and special corrective moving games to correct the manifestations of deviant behaviour (aggression, impulsivity, hyperactivity and inhibition - 15-20 minutes). In the final part, exercises were used to prevent flat feet and restore breathing. The introduction into the system of physical education of primary school children aged 6-10 with deviant behavior developed the complex use of mobile games has significantly improved their mental and physical condition. After the formative experiment among schoolchildren of the experimental group there were significantly better, compared with schoolchildren in the control group, changes in the distribution of children by types of deviant behavior, namely: there was a higher rate of decrease in the number of children with impulsive type of deviation (3,7-9,4%), aggressive and hyperactive types (respectively by 3,8-12% and 8-15,8%), inhibited type (by 4-7,7%), among them were identified by 27,6-39,6% more children who no longer had signs of deviant behaviour. The representatives of the experimental groups were characterized by higher, compared with the control groups, the rate of improvement in the level of mental processes (by 14-19,9%), the level of balance (by 19,2-41,2%), self-esteem (by 12,8-27,8%) and psychological development (by 7,4-24,2%). At the end of the formative experiment for girls and boys 6-8 years of the experimental group were also characterized by significantly ($p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$) better, compared with the control group, the values of physical preparedness (respectively, on 10-22% and 6-28%), the level of functional state of the cardiovascular system (by 12% and 13%), much lower level of functional stress of regulatory mechanisms (by 22% and 28%), significantly higher (by 32% and 53%) the level of adaptive capabilities of the cardiovascular system and better values of the level of functional state of the external respiratory system (14% and 13%). For girls and boys 9-10 years of the experimental group were also characterized by significantly better ($p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$), compared with the control groups, the level of physical performance (respectively 10% and 11%), running time by 60 m (by 5% and 6%), by 500 m (by 6% and 8%), shuttle running (by 9% and 10%), results of long jumps from a place (by 8 % and 10%), the level of development of flexibility and strength abilities (respectively 20% and 31% and 17% and 18%), the general level of physical preparedness (20% and 19%), the level of functional state of the cardiovascular system (by 30% and 22%) and the level of functional state of the external respiratory system by (14% and 19%).

It is proved that the introduction of complex use of mobile games in the system of physical education of schoolchildren with deviant behavior of a specialized institution of secondary education significantly improved the mental and physical condition of girls and boys aged 6-10.

Key words: primary school age, deviant behavior, mental health, physical preparedness, functional state, physical education, complex use, moving games.

Підписано до друку 20.08.2021. Формат 60×90/16.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Times.
Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 137.

Запорізький національний університет
69600, м. Запоріжжя, МСП-41
вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 5229 від 11.10.2016.